

Верховний
Суд

Використання електронних доказів у господарському процесі: практика Верховного Суду

Віталій Уркевич,
секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Міжнародна науково-практична конференція
«Третє наукове читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
12 квітня 2024 року

- За змістом статті 96 ГПК України **електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі**, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, **електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі.**
- Такі дані можуть зберігатися, зокрема **на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних** в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).
- **Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним підписом**, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

- Учасники справи мають право подавати **електронні докази в паперових копіях**, посвідчених в порядку, передбаченому законом. **Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.**
- Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.
- Якщо **подано копію (паперову копію) електронного доказу**, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи **може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу.**
- Якщо **оригінал електронного доказу не поданий**, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, **такий доказ не береться судом до уваги.**

➤ Статтею 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що **юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму.** Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму.

➤ **Електронний документ не може бути застосовано як оригінал:**

1) свідоцтва про право на спадщину;

2) документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів;

3) в інших випадках, передбачених законом.

- Позивач визнавав приналежність йому, як юридичній особі, електронної адреси, а відповідач не заперечував здійснення ним електронної переписки з позивачем за договором та приналежність йому електронних адрес для листування.
- Висновки судів з посиланням на те, що роздруківка електронного листування є неналежним та недопустимим доказом у даній справі, оскільки не підтверджує факту надсилання техніко-економічного обґрунтування є такими, що не відповідають приписам статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», оскільки сила електронного документа, як доказу, не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму та не підтверджується додатково показами свідків (учасників переписки).

Постанова КГС ВС від 27.11.2018 у справі № 914/12505/17

- За змістом статей 6, 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» (у редакції на момент виникнення спірних правовідносин) **для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис**. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа. **Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами**, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис».
- Оскільки **наданий договір не має ознак електронного документа, не підписаний електронними цифровими підписами сторін**, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що **такий правочин міг набрати чинності виключно після його фізичного підписання сторонами та скріплення печатками у паперовому вигляді**. Проте позивачем не було надано суду належним чином оформлених ані оригіналу свого примірника договору, ані копії такого документа.

Постанова КГС ВС від 16.03.2020 у справі № 910/1162/19

- Учасники справи не заперечували факту відправлення відповідних повідомлень з електронної пошти адвоката, відповідач заперечував факт відправлення таких повідомлень самим адвокатом, посилаючись на відсутність електронного підпису.
- Використання кваліфікованого електронного підпису дозволяє провести електронну ідентифікацію особи - процедуру використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають фізичну, юридичну особу або представника юридичної особи.
- Чинним законодавством визначені випадки, коли використання електронного підпису є обов'язковим і за відсутності такого підпису документ не буде вважатися отриманим від певної особи. Але ці випадки не охоплюють комерційне, ділове чи особисте листування електронною поштою між приватними особами (якщо інше не встановлено домовленістю між сторонами). У таких відносинах презюмується, що повідомлення є направленим тим, хто зазначений як відправник електронного листа чи хто підписав від свого імені текст самого повідомлення.
- Відсутність кваліфікованого електронного підпису на повідомленні не свідчить про те, що особу неможливо ідентифікувати з достатнім ступенем вірогідності як відправника такого повідомлення, направлено електронною поштою, тобто поширювача інформації.

Постанова КГС ВС від 13.10.2021 у справі № 923/1379/20

- Сам лист електронної пошти є таким, що містить відомості про факт відправлення повідомлення із відповідної електронної адреси, час відправлення, адресатів листа - осіб, до відома яких було доведено таке повідомлення тощо. У випадку, якщо позивач подає позов у паперовій формі, то електронний лист може бути наданий суду у вигляді відповідної роздруківки.
- Така роздруківка електронного листа та додатків до нього є паперовою копією електронного доказу.
- Умовами договору передбачено складення письмової заявки у двох примірниках. Перший примірник письмової заявки має спочатку направлятися покупцем на електронну пошту постачальника. Таке направлення відбувається надсиланням на електронну пошту електронного листа з прикріпленням до нього відсканованої (шляхом перенесення тексту та зображення з аркуша паперу в цифровий вид з подальшим збереженням на комп'ютер) чи сфотографованої (шляхом отримання електронного зображення документа за допомогою фотокамери) письмової заявки.

Постанова ОП КГС ВС від 15.07.2022 у справі № 914/1003/21

- Суд апеляційної інстанції встановив, що позивачем на виконання умов договору **скан-копії письмових заявок були надіслані на електронну пошту відповідача, що підтверджуються скріншотами електронного листування.**
- На підтвердження направлення вказаних скан-копій письмових заявок позивач **надав роздруківки з електронної пошти.** Такі роздруківки електронних листів та додатків до них є паперовою копією електронного доказу. Звідси **вони мають бути засвідчені як паперові копії в порядку, встановленому чинним законодавством,** та не підлягають засвідченню електронним підписом.
- При цьому **письмова заявка, направлена покупцем постачальнику, не є електронним документом** у розумінні статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», **адже не має його ознак, тому питання про застосування електронного підпису при оформленні та направленні заявки не постає.**

Постанова ОП КГС ВС від 15.07.2022 у справі № 914/1003/21

- При вирішенні цього спору про стягнення заборгованості за договором **перед Верховним Судом постали питання щодо належності, допустимості та достовірності електронних доказів**: 1) листування представників позивача і представників відповідача стосовно надання послуг у месенджері Telegram; 2) листування представників позивача і відповідача електронною поштою; 3) відомостей про надані послуги у системі управління проектами Jira; 4) відомостей з середовища обміну результатами роботи GitLab.
- Верховний Суд неодноразово зазначав, що **листування шляхом надіслання електронних листів уже давно стало частиною ділових звичаїв в Україні, а здійснення електронної переписки як усталеного звичаю ділового обороту в Україні**, що не вимагає договірної врегулювання, визнається цивільним звичаєм за статтею 7 ЦК України (постанови ВС від 27.11.2018 у справі №914/2505/17, від 13.10.2021 у справі №923/1379/20, на яку посилався скажчик, ухвала Верховного Суду від 25.05.2022 у справі №914/1003/21).
- Верховний Суд у постановах від 13.07.2020 у справі №753/10840/19, від 18.02.2021 у справі №442/3516/20 **надані сторонами скрін-шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber фактично визнав належними та допустимими доказами**, які досліджені судами у їх сукупності та яким надана належна правова оцінка.

Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21

- Також Верховний Суд у постановах від 17.04.2020 у справі №905/2319/17, від 25.03.2020 у справі №570/1369/17, від 13.07.2020 у справі №753/10840/19, від 27.11.2019 у справі №1540/3778/18 **дійшов висновку, що переписка у Viber, Skype та інших месенджерах, включно з голосовими повідомленнями та іншим, є належним електронним доказом у судових справах.**
- У постанові від 29.01.2021 у справі №922/51/20 Верховний Суд вказав, **що подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим.** Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, лише у випадку **якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу.** Аналогічний висновок зроблений у постанові від 23.09.2021 у справі №910/17662/19.
- Тобто **поняття електронного документа та електронного доказу не є тотожними,** оскільки поняття електронного доказу **є значно ширшим,** та, окрім власне електронних документів, оформлених відповідно до статей 5, 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», **включає в себе будь-яку інформацію в цифровій формі, що має значення для розгляду справи,** в тому числі повідомлення, відправлені електронною поштою або іншими засобами електронного зв'язку.

Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21

- У Керівництві «Електронні докази в цивільному та адміністративному процесі», ухваленому Комітетом міністрів Ради Європи 30.01.2019, зазначено, що **електронні (цифрові) докази можуть бути у формі тексту, відео, фотографій чи аудіозаписів**. Дані можуть бути отримані за допомогою різних способів та з різних джерел, наприклад мобільних телефонів, веб-сторінок, бортових комп'ютерів або GPS-реєстраторів (у тому числі відомості, що перебувають поза контролем сторони). **Електронні повідомлення (електронна пошта) є типовим прикладом електронних доказів, оскільки вони походять з електронного пристрою (комп'ютера або пристрою, схожого на комп'ютер) і містять відповідні метадані.**
- Важливим є **дотримання принципу недискримінації при дослідженні електронних доказів**, що означає, що суди не повинні відмовляти в прийнятті електронних доказів і не повинні заперечувати їх юридичну силу лише тому, що вони зібрані та / або подані в електронній формі. Суди **не повинні заперечувати юридичну силу електронних доказів лише через відсутність вдосконаленого, кваліфікованого або подібного захищеного електронного підпису**. Сторонам має бути дозволено подавати електронні докази в оригінальному електронному форматі без необхідності надання роздруківок (пункти 6, 7, 9 Керівництва).
- **Невикористання електронного підпису особами**, які створили електронний доказ (лист, повідомлення, файл, аудіозапис, інші дані), **не є підставою для визнання такого доказу недопустимим**, якщо інше не встановлено законом.

Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21

- У сучасній діловій практиці **більшість електронних даних не мають розширених або кваліфікованих електронних підписів і не захищені іншим способом**. Незважаючи на це, суди мають розглядати їх як електронні докази (тоді як доказова сила доказів може змінюватися залежно від конкретного випадку), враховуючи, наприклад, різноманітні довірчі послуги, пов'язані з електронним керуванням документами та ідентифікацією підписантів, які доступні по всьому світу. В офіційних поясненнях до Керівництва зазначено, що одним із прикладів є **біометричний підпис**, метод отримання електронної версії власноручного підпису, коли особа пише свій підпис на електронному пристрої за допомогою спеціальної ручки та блокнота. Залежно від чинного законодавства суд може визнати такий біометричний підпис рівноцінним власноручному підпису на папері.
- Електронні докази повинні оцінюватися так само, як і інші види доказів, зокрема, щодо їх прийнятності, автентичності, точності та цілісності. **Обробка електронних доказів не повинна бути невігідною для сторін або надавати несправедливу вигоду одній із них** (преамбула «базові принципи» Керівництва).
- У межах, прийнятних відповідно до національного законодавства та на розсуд суду **електронні дані повинні прийматися як автентичний доказ, доки інша сторона не наведе відповідні обґрунтовані доводи на спростування цього**. Достовірність електронних доказів презюмується до тих, немає розумних сумнівів у протилежному (пункти 21, 22 Керівництва).

- Кожен **електронний доказ (оригінал)** зазвичай містить таку приховану інформацію як метадані. Метадані - це **відомості про інші дані, і іноді їх називають «цифровим відбитком» електронних доказів.** Він може включати важливі доказові дані, такі як **дата й час створення чи модифікації файлу чи документа, або автор, а також дата й час, коли дані були надіслані.** Безпосередній доступ до метаданих зазвичай недоступний.
- Верховний Суд також звертає увагу на **презумпцію цілісності (достовірності) електронних доказів, що означає, що доказ вважається цілісним (достовірним), поки інша сторона цього не спростує.**
- Відсутність кваліфікованого електронного підпису на повідомленні **не свідчить про те, що особу неможливо ідентифікувати** з достатнім ступенем вірогідності як відправника такого повідомлення, направленою електронною поштою, тобто поширювача інформації. **Це відомий у світі принцип самоідентифікації автора.**
- Щодо електронних доказів широко **застосовується й доктрина «листа у відповідь».** Якщо доведено, що лист чи повідомлення було відправлено певній особі, то **повідомлення, яке є відповіддю, вважатиметься автентичним без додаткових доказів.** Адже мало ймовірно, що хтось окрім цієї особи, може отримати та відповісти на повідомлення з урахуванням його змісту, обговорюваних де

Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21

- Повідомлення (з додатками), **відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери**, є електронним доказом, який розглядається та оцінюється судом відповідно до статті 86 ГПК України за своїм внутрішнім переконанням у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами.
- Суд може розглядати електронне листування між особами у месенджері (як і будь-яке інше листування) як доказ у справі лише в тому випадку, якщо воно **дає можливість суду встановити авторів цього листування та його зміст**. Відповідні висновки щодо належності та допустимості таких доказів, а також обсяг обставин, які можливо встановити за їх допомогою, **суд робить у кожному конкретному випадку із врахуванням всіх обставин справи**.

Постанова ВП ВС від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21

Верховний
Суд

Дякую за увагу!